

НАРАТОЛОШКИ ПРИСТУП АНАЛИЗИ ПРИПОВЕДАЧА У РОМАНУ *ПАЛИКУЋА И ТЕРЕЗА МИЛОСТИ ПУНА* РАДОВАНА БЕЛОГ МАРКОВИЋА

Сажетак: Предмет рада јесте нараторолошки приступ роману *Паликућа и Тереза милости пуна*, конкретније, анализа приповедне инстанце и тачке гледишта у роману. Нараторологија, као један вид тумачења књижевности, настаје шездесетих година XX века у Француској. У раду успостављамо разлику између тога ко приповеда и из чије се перспективе представљају догађаји. Фокализација представља онај угао гледања кроз који је одређена прича представљена. Рад се бави различитим типологијама приповедача насталим на основу учешћа приповедача у причи, знања са којим приповеда и поузданости или непоузданости информација којима располаже и лица у коме се приповеда. Основно питање на које покушавамо да дамо одговор јесте: Да ли роман *Паликућа и Тереза милости пуна* има једног или више приповедача, или један приповедач представља своју причу из три различита угла? У одређивању типологије приповедача и врста фокализације ослањамо се на радове Жерара Женета, Џералда Принса, Шломит Римон-Кенан.

Кључне речи: нараторологија, фокализација, наратор, хомодијегетички приповедач

1. Увод

У раду се бавимо нараторолошким приступом анализи приповедача и фокализације у роману *Паликућа и Тереза милости пуна* Радована Белога Марковића. Иако се под нараторолошким анализом подразумева анализа ликова, времена, простора, приповедача, наратора, фокализације, определили смо се за анализу приповедача и фокализације, односно тачке гледишта са које се приповеда. На анализу ликова, времена и простора осврћемо се у оној мери у којој су ови елементи повезани са анализом приповедне инстанце и фокализације.

Нараторологија је као једна од најважнијих структуралистичких школа настала у Француској шездесетих година XX века.² Нараторолошка анализа

¹ petra88pesic@gmail.com

² „Osnovni tok istraživanja naratologa činili su pokušaji konstruisanja modela stvaranja fabula (narativne gramatike) smatranih prvim korakom na putu ka otkrivanju univerzalne gramatike

обухвата анализу фабуле, дискурса и текста. Под анализом текста подразумева се анализа приповедача, наратера и облика приповедања.

Роман *Паликућа и Тереза милости пуна* Радована Белог Марковића први пут је објављен 1976. године. У литератури о роману до сада не наилазимо на наратолошки приступ анализи приповедача. Роман је подељен у неколико делова, тако да се радња одвија у неколико временских сегмената и представљена је посредством више приповедача, због чега се и опредељујемо за наратолошки приступ анализи приповедача. Одредница „Паликућа“ из наслова односи се на главног јунака романа, Илију Аночића или Илију Непричаву. Тереза је лик који се појављује у једној епизоди романа као сапутница главног лика. Роман представља причу о животу Илије Аночића. Највећи део радње романа одвија се непосредно после Другог светског рата у измишљеном месту – Мислопоље.

2. Анализа приповедача

На почетку треба објаснити неке кључне појмове на којима ће се заснивати анализа у раду. У *Naratološkom rečniku* Цералд Принс дефинише приповедача на следећи начин:

„Onaj ko pripoveda, onako kako je upisan u tekst. Postoji najmanje jedan pripovedač u svakoj pripovesti, lociran na istom dijegetičkom nivou kao i narater kojem se obraća. Pripovest, naravno, može imati nekoliko različitih pripovedača, o kojih se svaki može obraćati drugom narateru, a mogu se obraćati i istom“ (Prins, 2011: 153).

Сваку причу сазнајемо посредством одређене приповедне инстанце која приповеда са одређеним знањем и представља догађаје виђене из свог угла или неког другог угла. Приликом анализе приповедача у роману одговарамо на следећа питања: Ко приповеда и са којим знањем и у ком лицу? Да ли је приповедач само посматрач или учесник у догађајима? Да ли је приповедач поуздан или непоуздан? Из чије перспективе је радња приказана? Анализа се не своди само на одређивање типа приповедача и типа фокализације, у складу са различитим типологијама, већ и на одређивање његове функције у радњи. Основни проблем са којим се суочавамо јесте да ли у роману један лик може приповедати као три различита приповедача, или заиста имамо три различита приповедача који нису повезани једним ликом.

2.1. Глас

У наратологији, појам глас односи се на то кога чујемо да приповеда. У *Naratološkom rečniku*, Принс наглашава да је глас шири појам од лица јер

književnosti.“ (Bužinjska, Markovski, 2009: 317).

доноси информације ко говори. Ако пођемо од граматичке категорије лица, приповедање делимо на приповедање у првом лицу и приповедање у трећем лицу.³ Међутим, Мике Бал сматра да је свако приповедање заправо приповедање у првом лицу, иако се „ја“ не појављује увек експлицитно. Према њеном мишљењу „*ripovedač* није он, већ *ripovedač* који о њему или неком другом *ripoveda*“ (Bal, 2000: 23). Са друге стране, Портер Абот наглашава да свака наратија у првом лицу садржи наратију у трећем лицу, јер се увек приповеда о некоме, али се због употребе заменице „ја“ ипак говори о наратији у првом лицу (Абот, 2009). Поред ова два типа, Портер Абот говори о приповедању у другом лицу које је мање распрострањено од претходна два типа приповедања. У начелу прихватимо да приповедач не може бити он, и пре може приповедати о трећем лицу него у трећем лицу. У овом раду прихватимо поделу приповедања на приповедање у првом лицу и приповедање у трећем лицу.

2.2. Учешће у причи

У зависности од учешћа приповедача у причи, видљивости и указивања на себе, у наратологији су извршене различите поделе приповедача. Пре него што наведемо поменуте поделе, потребно је указати на термин дијегеза, који представља фикционални свет у коме се одвијају приповедне ситуације и догађаји (Prins, 2011). Неке од подела приповедача које ћемо поменути засноване су управо на учешћу приповедача у дијегези, односно, на положај приповедача према дијегези. Портер Абот користи термин дистанца како би означио различит степен приповедачевог учешћа у причи.

У *Naratologiji* Мике Бал говори о екстерном приповедачу и приповедачу везаном за лик. Екстерни приповедач је онај приповедач који нигде у тексту не указује на себе као лик, док је приповедач везан за лик један од ликова из приче коју сам приповеда. Према учешћу у дијегези, Жерар Женет дели приповедаче на хомодијегетичке и хетеродијегетичке.⁴ Хомодијегетички приповедач је онај који учествује у причи коју приповеда, док хетеродијегетички приповедач не учествује у причи. Приповедач који учествује у причи може бити учесник у догађајима о којима приповеда или само сведок догађаја. Аутодијегетички приповедач јесте онај који приповеда у првом

³ При томе се приповедањем у првом лицу назива оно приповедање када се у делу експлицитно јавља „ја“ приповедача, док је приповедање у трећем лицу у ствари приповедање о неком трећем лицу где нема приповедачевог „ја“.

⁴ У приповедању разликујемо различите наративне нивое. Највиши ниво је онај изнад прве приповести, са кога се врши приповедање те приповести – екстрадијегетички ниво. Ниво испод екстрадијегетичког нивоа јесте дијегетички ниво, и на крају, приче које причају фикционални ликови у причи представљају хиподијегетички ниво (Римон-Кенан, 2007).

лицу и који је део фикције, главни лик свог приповедања.⁵ Поред ове поделе, Женет говори и о екстрадијегетичком и интрадијегетичком приповедачу. Екстрадијегетички приповедач није део дијегезе о којој приповеда док је интрадијегетички приповедач део дијегезе.⁶

Према поузданости, приповедачи се деле на поуздане и непоуздане приповедаче. Са поузданошћу је повезано и знање којим приповедач располаже, конкретно, знање о догађајима и ликовима о којима приповеда. Приповедач који зна све о догађајима и ликовима о којима приповеда јесте свезнајући приповедач. Приповедање у трећем лицу не мора увек бити свезнајуће иако су ова два појма поистовећивана (Абот, 2009).

Поред наведених критеријума за одређивање типова приповедача, треба поменути поделу по критеријуму видљивости. По овом критеријуму, приповедачи се деле на прикривене приповедаче и видљиве приповедаче. Прикривени или недраматизовани приповедач је онај који „predočava situacije i događaje sa najmanjom merom narativnog posredovanja“ (Prins, 2011: 150). Са друге стране, видљиви приповедач је онај приповедач који представља ситуације и догађаје са приповедачким посредовањем. Једна врста видљивог приповедача јесте и наметљиви приповедач, који се првенствено одликује коментарисањем и упадицама (Prins, 2011).

3. Фокализација

Поред тога што су одређени догађаји у роману представљени посредством приповедне инстанце, они су представљени и из одређеног угла.⁷ Приликом анализе приповедача правимо разлику између тога ко прича о догађајима и ко види догађаје, односно из чије перспективе су догађаји представљени. Перспектива из које су догађаји представљени назива се фокализација. Цветан Тодоров у својој *Поетици* не помиње фокализацију, али говори о *виђењу* „чињенице које представљају фиктивни свет никад нису

⁵ У *Naratološkom rečniku* Џералд Принс говори о самосвесном приповедачу. То је приповедач „koji poseduje svest o vlastitom pripovedanju; pripovedač koji raspravlja i komentariše temu svojih pripovedačkih zadataka“ (Prins, 2011: 174).

⁶ Екстрадијегетички и интрадијегетички приповедачи нису исто што и хетеродијегетички и хомодијегетички приповедач. Џералд Принс ову разлику објашњава на примеру Шехерезаде из *1001 ноћи*. Шехерезада је истовремено и хетеродијегетички приповедач, зато што приповеда о другоме, и интрадијегетички зато што је сама лик у оквирној причи коју она не приповеда.

⁷ „Никакво приказивање, чак и ако се представља као опште и свезнајуће, није неутрално у том погледу. Под дејством самог начина који је изабран да се каже и покаже, причана стварност је схваћена у перспективи чија се лепеза може раширити од проповедане објективности до показане пристрасности, од спољашње до унутрашње визије, па према томе и од панорамичне свеприсутности до сужења поља.“ (Русе, 1995: 35).

представљене саме по себи, него увек из неког угла, са неке тачке гледишта“ (Todorov, 1986: 41). Он разликује интерно и екстерно виђење, при чему се екстерно односи на опажање споља, а интерно на виђење изнутра, на виђење мисли протагониста. Џералд Принс говори о спољашњој и унутрашњој фокализацији. Унутрашња фокализација подразумева одређене рестрикције и првенствено је везана за перспективу одређеног лика. Ова фокализација може бити стална, променљива и вишеструка, када је један исти догађај предочен из више различитих перспектива.

Мике Бал дефинише фокализацију као однос између визије, инстанце која то види и онога што се види (Bal, 2000). Инстанцу која види, односно субјект фокализације, тачку гледишта са које се догађаји посматрају, Мике Бал назива фокализатором, а оно што фокализатор опажа, објектом фокализације. Она дели фокализацију по аналогiji са поделом приповедача на екстерну фокализацију и фокализацију везану за лик. У књизи *Story logic*, Дејвид Херман говори о показатељима или обележјима фокализације у одређеном наративу. Према његовом мишљењу то могу бити заменице, одређени или неодређени чланови (енглески језик), глаголи којима се означава опажање или сазнање, спознаја (когниција), глаголска времена и начини (Herman, 2004). Херман такође истиче да личне заменице у тексту најчешће указују на то да ли се ради о хомодијегетичком или хетеродијегетичком приповедачу.

4. Приповедање у првом лицу

На почетку романа, Илија Аночић, главни лик и приповедач каже да је своју причу испричао Терези, „јединој жени која се приволела мом оскудном хлебу“ (Бели Марковић, 2013: 5). Илија о себи говори и као о човеку, и као псу и као о неком трећем који о свему сведочи, односно, преузима улогу сва три приповедача. „Ништа од свега није разумевала; само се чудила како сам могао истовремено да будем и пас и човек и још неко трећи ко о свему збуњено сведочи“ (Бели Марковић, 2013: 5).

Илија је своју причу испричао Терези виђену из три различита угла, из угла протагонисте, угла сведока и угла пса. Одмах се уочавају две могућности схватања приповедача у роману. Или један лик приповеда кроз различите ликове о једном догађају, или су то три различита приповедача. Зашто један лик покушава да буде и актер и сведок догађаја? То може бити покушај да се догађају да и неко објективно сагледавање или једноставно покушај да се домисли и доприча оно што није стварно видео. Илија Аночић од своје животне приче покушава да створи фикцију у којој ће приповедати други о њему. Доводи се у питање идентитет самог лика и идентитет приповедача јер између једног лика и три приповедача стоји знак једнакости.

Радња романа *Паликућа и Тереза милости пуна* своди се на свега неколико описаних догађаја, то је серија пожара који су задесили Мислопоље и за које је било немогуће пронаћи кривца. Можда најважнији догађај представља убиство Павла Олује у Мислопољу за које није пронађен кривац. Како радња одмиче, приповедач се све више удаљава од Мислопоља, и временски и просторно. Стално се наглашава одмицање на север, одлазак од куће указује и на просторно и на временско удаљавање.

Илија Аночић је лик приповедач који приповеда о свом животу у првом лицу, хомодијегетички приповедач. Он је непосредно укључен у догађаје о којима приповеда и указује на себе у тексту. Илијино приповедање уследило је после догађаја и одвија се у ретроспекцији. Приповедач се враћа у садашњост на крају романа и тако формира одређену оквирну причу. У ретроспективним епизодама Илија прича о себи, о свом детињству и одрастању, о одласку од куће. Своју причу он је испричао некоме, Терези која је у једном тренутку била његова сапутница. Међутим, Илијина прича је једним делом прича Терези, а у једном кратком сегменту и прича о Терези, њиховом познанству и животу. Тереза је окарактерисана као „једина жена која се приволела мом оскудном хлебу“. Она је заправо и једина особа са којом је Илија поделио своју животну причу, његов једини слушалац, адресат коме је прича упућена, наратар. Илијина прича има форму исповести и признања злочина. Илија као приповедач располаже већим знањем од других становника Мислопоља. Нико од њих не зна да је он подметао пожаре док се ми, као читаоци, са тиме упознајемо преко његовог признања. Међутим, Илија није свезнајући приповедач, његово виђење догађаја је ограничено његовим углом гледања.

У Илијином приповедању фокализација је унутрашња и променљива. Приповедач је Илија као одрастао човек, али се фокализација мења у зависности од тога о коме делу свог живота Илија прича. Ако пођемо од разлике између тога ко прича одређену причу и ко види догађаје, прича Илија као одрастао човек оно што види Илија као дете. Из перспективе детета представљена је прича о школском другу Јосипу Шваби и Круму којим су старији плашили децу. У тексту се више пута користе одреднице „ми, деца“. Према поменутој терминологији Мике Бал, приповедач је један, али се мења фокализатор. Илијино опажање ограничено је различитим рестрикцијама, најчешће просторним. Пошто најчешће приповеда затворен у соби, он опажа звуке који допиру до њега а видокруг му је сведен само на оно што види кроз прозор. Један приповедач се налази у кући, а други, у трећем лицу кога ћемо назвати приповедач – сведок опажа простор ван куће, гомилу људи и њихову реакцију

4.1. Редослед приповедања

Илијино приповедање о прошлости подељено је на сегменте и одликује се понављањем. Често се прва реченица одређеног сегмента понавља и на крају, и опет враћа на почетак. Понављање заправо наглашава кључну ре-

ченицу и појачава њен ефекат. Различити сегменти представљају епизоде из Илијиног живота којих се он присећа, али нису представљани хронолошки. Одступање од хронолошког представљања догађаја у причи Тодоров назива анахронијама. Анахроније могу бити враћање у прошлост или ретроспекција, и предвиђање или проспекција. Мике Бал ова одступања од хронолошког представљања назива ретроверзијама и антиципацијама, што одговара ретроспекцији и проспекцији код Тодорова. Такође, она говори о дистанци, колико је одређена анахронија удаљена од садашњости, и о распону, колики исечак времена покрива анахронија. Сам начин приповедања, одступање од хронолошког представљања догађаја и понављање, указује на несређеност тока Илијиних мисли. Приповедач представља сећања онако како му надиру, тако да се Илијини немири уочавају и у начину његовог приповедања.

У првом сегменту романа под насловом *Ево Крума* смењују се наратива у првом и трећем лицу. Илија Аночић се враћа далеко у прошлост, сећа се својих школских дана. Кључни догађај јесте спаљивање задружног сена и тражење осумњиченог за тај догађај. Појава нових ликова мотивише увођење нових ретроспективних епизода о прошлости тих ликова. Ове епизоде у Илијином приповедању имају првенствено информациону и мотивацијску функцију. Он описује нове ликове или нове појмове, информише о њима и објашњава њихове поступке.

У сваком делу романа кључни догађаји су везани за пожаре и ватру којом је Илија Аночић опседнут. Већ у следећем делу под насловом *Шанат из старе пећи* Илија је мало старији, и приповеда о томе како је запалио стричеву појату. Илија у овом делу најављује свој одлазак од куће на школовање. Временски распон који ове епизоде описују јесте неколико ноћи, неколико кључних ноћи у животу Илије Аночића. Догађај који је представљен са највеће дистанце јесте Илијино сећање на смрт мајке када је био сасвим мали. Читавим романом доминирају мотиви ватре и паљење. Илија има потребу да стално нешто пали и тиме уништава, али и покушава да у мраку створи светлост и да се загреје. Наравно, није реч о томе да је Илији физички хладно, већ осећа хладноћу „око срца“.

Свој живот, који се одигравао изван Мислопоља, Илија представља веома сажето, кроз неколико реченица, док је животу у Мислопољу придата знатно већа пажња. Узрок томе је што је време проведено у Мислопољу формирало Илију таквим какав је у садашњости и мотивисало његове касније поступке.

5. Приповедање у трећем лицу

Илијино приповедање испресецано је сегментима које приповеда приповедач у трећем лицу. Овај приповедач има улогу сведока догађаја, он није учесник у догађајима. Заједно, ова два приповедања, у првом и трећем лицу, дају целовиту слику догађаја у Мислопољу. Приповедач у трећем лицу ја-

вља се само када се прича о догађајима у Мислопољу, и његово приповедање има две функције. Прва је да употпуни Илијино приповедање, а друга да догађајима да неку објективну оцену. Ова два приповедача разликују се по сазнању различитих информација о истом догађају.

Приповедача у трећем лицу не можемо једноставно одредити као екстерног приповедача или приповедача везаног за лик. Приповедача у трећем лицу онда називамо приповедач – сведок. Првенствено, приповедач у трећем лицу преноси ставове Мислопољаца као гомиле. Описује догађаје који се одвијају паралелно са Илијиним приповедањем које Илија није могао да види. Ово приповедање такође ситуира радњу у време непосредно после Другог светског рата, представља историјску позадину. Ако је основна прича у роману прича о Илијином животу, онда се паралелно са њом развија прича о тешкој ситуацији после Другог светског рата и о покушају власти да силом прилагоде људе новонасталим околностима.

Промена приповедача у роману подразумева и промену наративног нивоа. На једном наративном нивоу налази се Илија као део фикције, а на другом приповедач у трећем лицу. Ако пођемо од претпоставке да у роману имамо три приповедача, онда је приповедач у трећем лицу, будући да није учесник догађаја о којима приповеда, екстрадијегетички приповедач, налази се изнад нивоа на коме су приповедани догађаји. Илија, као лик приче коју приповеда, као и пас, налазе се на дијегетичком нивоу, док њихове приче чине трећи, метадијегетички ниво. Међутим, с обзиром на то да се Илија већ изјаснио као приповедач који приповеда из различитих углова, овакву типологију не можемо у потпуности применити на овај роман, нити можемо говорити у правом смислу о „оквирним“ и „уметнутим“ причама (Marčetić, 2004) јер се приповедања одвијају паралелно.

Приповедача који има улогу сведока догађаја не можемо назвати позуданим приповедачем. Овај приповедач описује и спољашње и унутрашње стање објеката фокализације и има различит положај у простору у односу на приповедача у првом лицу. Он види реакцију Мислопољаца и преноси њихова размишљања представљајући их као један лик. Значи, приповедач је у трећем лицу, а фокализатор су Мислопољци.

Приповедач у првом лицу:

„Могао сам већ тог невољника да замислим: опуштена његова рамена и изгужвану капу у шакама, док се на раскршћу издваја из гомиле и приступа Павлу Аночићу, мом стрицу, који ће, раскорачен, с руком на пиштољу преко главе загладан у рубове далеких брда, стајати круто и непомично, према ветру а ветар као ветар: витла пешевима стричевог кожног капута као капцима напуштене куће“ (Бели Марковић, 2013: 10).

Приповедач у трећем лицу:

„Иза дебелих храстова извиривало је по које гадно нацерено лице. Крајеви усана Павла Аночића беху опуштени и није више, као на раскршћу, свечано изгледао“ (Бели Марковић, 2013: 10).

Приповедање приповедача сведока такође је представљено у сегментима и одвија се паралелно са приповедањем у првом лицу, али из другачије перспективе. За разлику од Илије који је у кући и до кога допиру гласови, приповедач – сведок представља причу о гомили Мислопољаца на отвореном. Условно речено, ова два приповедача се разликују и по просторним опозицијама унутра – споља. Приповедач у трећем лицу представља догађаје којима Илија није присуствовао те тако наводи на закључак да се одликује већим знањем од Илије. Различита су и обележја фокализације која се јављају у тексту. Док Илија користи личне заменице у првом лицу, ја или ми, и док користи присвојне заменице, „мој стриц Павле“ и „моја мајка“, приповедач сведок користи личне заменице у трећем лицу и говори о Илији као о „Павловом братучеду“. Такође, приповедач сведочи не само о ономе што је видео, него и о ономе што је чуо, али су та сазнања опет непоуздана:

„Сад кад је престало и кад, хвала небесницима, ватре горе само о годетима, има и таквих који глагољају да је потајница утулила откако су за Брњом Грдојевићем узела кукурикати деца. Одавно је, кажу, тако нешто у књигама записано“ (Бели Марковић, 2014: 74).

Стално се у тексту јављају обележја „рећи ће“, „веле“, „кажу“, „мисле“. Приповедач у трећем лицу описује шта се дешавало у Мислопољу после Илијиног одласка на занат. С обзиром на то да Илија није имао сазнања о томе, препустио је машти да преко приповедача сведока доврши причу о пожарима у Мислопољу.

Приповедање у трећем лицу прожето је бројним приповедачевим коментарима. Коментари у овом приповедању имају првенствено функцију карактеризације ликова и дескриптивну функцију (Милосављевић-Милић, 2006). Приповедач коментарише изглед ликова, описује ликове и простор у коме се налазе.

„Нису личили на докоњаке, као што ни то јутро није личило на празник. Мислопољци, ако се право узме, нису личили ни на себе тако унезверени. Понеко је имао израз злог пса, а већина је личила на изгубљене грешнике.“ (Бели Марковић, 2013: 11).

Начин коментарисања и специфична лексика приповедача у трећем лицу указује да је то неко ко познаје Мислопољце, можда и један од њих.

6. Псеће лице

Део романа под називом *Шкор лаје, ветар носи*, представљен је посредством пса. Овде животиња добија улогу приповедача, односно, ако се вратимо на почетак романа, Илија приповеда кроз улогу пса. Шкор је пас кога доводи полиција у Мислопоље, како би по траговима открио ко је упа-

лио стају Аночића. Приповедање пса се графички разликује од приповедања у првом и трећем лицу. Наглашени су везинци између фрагмената приповедања. У приповедању изостаје интерпункција и нема придржавања правописних правила, што је у складу са идентитетом приповедача – у питању је пас. Он нема способност говора и нема могућност да изнесе своја запажања.

„Али

брња грдојевић неће промашити Нити је икад Па се
међу стубовима морне прашине окрећем у кругу Док
вијам свој пун чичка реп Чини ми се да постајем све
мањи Мало црно клупко длака Нејако штене Мрзанино“
(Бели Марковић, 2013: 69).

Наслов овог дела романа, *Шкор лаје, ветар носи*, даје неку врсту иронишне вредносне оцене приповедања. Оно што пас каже апсолутно није битно нити носи неку вредност, чега је и он сам свестан. Овај пас представља причу о свом животу и кроз његову перспективу се даје треће виђење живота Павла Олује и његовог братанца Илије Аночића. Ова два лика играју споредну и епизодну улогу у животу пса. Из фокуса пса представљен је пожар код Аночића. Пас Илију види као туњавог балавца који је сав крвав и модар. Илија и Шкор су једини свесни ко је заправо одговоран за пожаре, али Илија то неће да призна, а пса људи не разумеју, тако да тајна остаје скривена. Илија је одабрао да причу исприча из перспективе пса зато што је и сам разумео да пас зна ко је прави кривац, и зато што је његово виђење вредело исто колико и псеће.

Пас је један од ликова коме је у једном тренутку препуштена прича. Он истовремено приповеда о свом животу, у првом лицу, и о Илији Аночићу. С обзиром на то да су поједини догађаји у роману представљени из три различите перспективе, препознајемо вишеструку унутрашњу фокализацију. У зависности од различитог знања којим располажу, и различитог положаја у простору у односу на кључне догађаје, у роману имамо три различите перспективе.

7. Ликови и приповедачи

У наратологији ликови нису сагледавани као психолошке категорије, већ првенствено као функције. Алжирдас Гремас анализира улогу ликова у зависности од њихове улоге у одређеној радњи, њихове функције. Он разликује актанта, улогу лика повезану са одређеном функцијом у фабули, и актера, конкретног лика у фабули. Мике Бал користи термин лик како би означила „актера са различитим карактеристикама које, све заједно, креирају ефекат лика: слика лика коју читалац добија испред себе“ (Bal, 2000: 95).

Ако појам лик вежемо искључиво за људску јединку, онда је проблематично сврставање пса, који се у роману *Паликућа и Тереза милости пуна* јавља као лик, чак као један од приповедача. Промена тачке гледишта и промена приповедача у роману, повезана је и са обликовањем ликова.

Карактеризација ликова у роману врши се и преко имена односно надимака. Имена и надимци указују на психичке и физичке особине ликова у роману. Илија Непричава, како су прозвали главног јунака романа зато што је био ћутљив, мада је он окарактерисан још у самом наслову као паликућа. Његов стриц, Павле Аночић, звани Олуја коме је овакав надимак потпуно пристајао и указивао и на његову физичку снагу, али и на политичку моћ коју је поседовао. Олуја, као нешто што има велику снагу, а истовремено и моћ да разара, тако Илија Аночић види свог стрица. Неугледни лопов и пропалица у роману, који ће касније постати и убица Павла Аночића зове се Брња Грдојевић. Стриц Павле и синовац Илија обликовани су као супротности. Са једне стране, Павле Аночић се из рата вратио као победник и добио одређени политички положај у селу. Са друге стране је његов братанац Илија, још увек дете, сироче о коме се стара и према коме се понаша сурово. Илија се не супротставља отворено стрицу, али зато спаљује његову ковачницу како би се осветио. Како се оца и мајке сећа веома слабо, Илији је стриц био кључна фигура у детињству, једина породица. Утисак је да је једини лик са којим Илија остварује неки вид блискости Тереза.

Лик Павла Олује, као и лик Илије Аночића, виђен је у роману из неколико различитих перспектива. Једна је перспектива самог Илије, за кога је стриц страشان сурови човек који га стално кажњава. Међутим, Илија прича само о поступцима свога стрица, не и о његовим мислима. Мислопољцима са друге стране Павле улива страх у нестабилном послератном времену, управо због тога што је био добар са властима. Приповедач у трећем лицу прича и о Павловом размишљању, о његовом виђењу догађаја.

У причи о Мислопољу представљена је галерија готово гротескних ликова. У опису ликова често су пренаглашене физичке мане, које су опет у складу са именовањем ликова и њиховим особинама. Ту је Јосиф Шваба, „убенећено створење“, са искривљеним зубима које није могао да преклопи горњом усном. Крум Јајић, сеоски дежурни кривац, нем од рођења са широким шакама и дебелим прстима који нису могли да се раздвајају, као такав погодан да прихвати оптужбу за било који злочин. Данило Љубојевић, „Сандарића домазет“ и древна пијаница који се трудио да пропрати све догађаје. Поред њих ту су Леонтије Искрић, Светолик Ранђић и други, преко којих је представљен поглед на свет Мислопољаца. Већина ових ликова завиди Павлу Аночићу на моћи коју поседује и покушава да му се додвори. Завист је нарасла до те мере да је на крају Павле Олуја убијен из заседе од самих Мислопољаца.

Ликовима које Илија среће изван Мислопоља, осим Терези, није посвећена пажња у његовом приповедању. Мислопоље је измишљени локалитет,

мало место о коме у роману није речено много. На основу одређених показатеља, највећи део радње смештамо у време непосредно после Другог светског рата. На примеру овог измишљеног малог места приказане су судбине ликова који покушавају да се прилагоде новонасталим историјским околностима. И управо док су се они трудили да рашчисте са вером у бога и било каквим везама са временом од пре рата, почиње серија пожара, што ће неки од њих протумачити као казну. Једина просторна одредница на коју се наилази у роману, осим Мислопоља, јесте Франкфурт. Илији није било довољно да оде из свог места, већ је отишао и у другу земљу, покушавајући заправо да побегне од себе. Илијино бекство је у ствари потрага за неким светом коме ће припадати, пошто се није осећао као да нечему припада. Ова сложена проза представља неку врсту романа о самоизгнанству, о бекству главног лика у свет и присећању о животу у Мислопољу, као најважнијој успомени из прошлости.

8. Закључак

На нивоу приче, роман *Паликућа и Тереза милости пуна* састоји се од малог броја догађаја који се одвијају у месту Мислопоље непосредно после Другог светског рата. Међутим, на нивоу дискурса, радња је представљена у сегментима из различитих перспектива и уз бројне елипсе. У роману се сусрећемо са три различита доживљаја приповедног света. Један је субјективни доживљај Илије Аночића, сирочета кога је стриц сурово малтретирао, други је доживљај животиње и трећи је покушај стварања објективног доживљаја приказаног света.

Замршену ситуацију ликова и приповедача у овом роману можемо посматрати на више начина. Са једне стране, ова ситуација се може тумачити као да се Илија идентификује са неким измишљеним сведоком који је могао да види шта се догађало и са псом, који је опет из свог угла посматрао догађаје. Са друге стране, опет, на ову ситуацију се може гледати само као на промену фокализације. Све време постоји само један приповедач а мења се перспектива. На крају, на приповедача сведока и пса, у односу на Илију, може се гледати као на његове двојнике који настају у свету романа па се ови ликови могу посматрати као варијанте једног лика у овом књижевном делу, односно, интратекстуалне варијанте (Милосављевић Милић, 2014). Закључак је да Илија, као део фикције и приповедач са највећим знањем ствара друга два приповедача и друге две приче као фикцију у фикцији.

Поред основне функције приповедне инстанце да исприча неку причу, казује о неким догађајима односно наративне функције, у роману *Паликућа и Тереза милости пуна* наилазимо и на друге функције приповедања. Приповедање приповедача у трећем лицу и пса има улогу допуне или експликације наведених догађаја. Приповедање приповедача у трећем лицу садржи

и бројне оцене и коментаре, па тако њему припада и улога коментарисања и вредновања одређених догађаја и ликова. Пошто је поседовао највеће знање о догађајима, Илија на крају допуњује причу. Како би било јасније, приповедач се враћа у прошлост како би објаснио узрочно-последични след догађаја због којих је он постао оно што јесте.

Последњи део романа носи наслов *Нема краја*. Заиста, овде се само завршава Илијино приповедање о животу у Мислопољу, али се наставља Илијин живот и његов пут, његово одмицање све даље на север. Крај романа нас опет враћа на почетак. У складу са одређеном заокруженом структуром приповедања, на крају се делимично понавља оно што је речено на почетку. Главни лик романа се удаљава и заправо покушава да побегне од себе у потрази за топлотом и светлешћу. Завршна реч у роману припала је Илији Аночићу који анализира бесмисленост протицања времена и са велике временске и просторне дистанце даје епилог причи из Мислопоља.

Литература

- Abot, P. (2009). *Uvod u teoriju proze*, prev. Milena Vladić. Beograd: Službeni glasnik.
- Bal, M. (2000). *Naratalogija*, prev. Rastislava Mirković. Beograd: Narodna knjiga Alfa.
- Бели Марковић, Р. (2013). *Паликућа и Тереза милости пуна*. Градска библиотека Лајковац.
- But, V. (1976). *Retorika proze*, prev. Branko Vučićević. Beograd: Nolit.
- Bužinjska, A., Markovski, M. (2009). *Književne teorije XX veka*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ženet, Ž. (1985). *Figure*, prev. Mirijana Miočinović. Beograd: Vuk Karadžić.
- Marčetić, A. (2004). *Figure pripovedanja*. Beograd: Narodna knjiga.
- Милосављевић Милић, С. (2014). „Трансфикционални идентитети књижевних ликова“, *Наука и глобализација: филолошке науке*, зборник радова са научног скупа, књ. 8, т 1/2, Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву.
- Милосављевић Милић, С. (2006). *Модели коментара у српском роману 19. века*. Ниш: Просвета.
- Prins, Dž. (2011). *Naratalogički rečnik*, prev. Brana Miladinov. Beograd: Službeni glasnik.
- Русе, Ж. (1995). *Нарцис романописац*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Rimon – Kenan, Š. (2007). *Narativna proza*. Beograd: Narodna knjiga.
- Todorov, C. (1986). *Poetika*, prev. Branko Jelić, Miloš Konstantinović. Beograd: Filip Višnjić.
- Herman, D. (2004). *Story Logic*. University of Nebraska Press: Lincoln and London.

Petra M. Pešić

**NARRATIVE APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE
NARRATOR IN NOVEL *FIREBUG AND TEREZA FULL
OF GRACE* BY RADOVAN BELI MARKOVIC**

Summary

The subject of this paper is the narrative approach to novel *Firebug and Tereza full of grace*, precisely, the analysis of the narrative instance and point of view in the novel. Narration, as a way of interpreting literature, appears in the 60-ies of the previous century in France. In this paper we establish the difference between those who narrate and those from whose perspective the events are represented. The focalization is the point of view through which the story is presented. The paper is dealing with different typologies of narrators which appear as a part of the participation of a narrator in the story as well as with reliability and unreliability of information which is at disposal of the narrator and the persons in which the story is narrated. The crucial question that we want to answer is: whether novel *Firebug and Tereza full of grace* has one or more narrators, or is there just one narrator representing the story from three different perspectives? In determining the typology of narrators we rely on the works of Gerard Genette, Jerald Prince and Slomit Rimón-Kenan.